

STICHTING
MATHEMATISCH CENTRUM
2e BOERHAAVESTRAAT 49
AMSTERDAM

Het effect van de voorstellen van de Commissie
voor de spelling van de bastaardwoorden op de
woordtekens in krantentaal.

(De Nieuwe Taalgids, 60(1967), p 217-223)

door

H. Brandt Corstius

MR 87

1968

Het effect van de voorstellen van de commissie voor de spelling van de bastaardwoorden op de woordtekens in krantentaal

§ 1 Doel van het onderzoek

Een van de moeilijke punten bij de, vaak emotionele, discussie over een spellinghervorming is dat men meestal slechts oog heeft voor het effect van de herziening op woordtypen en geen rekening houdt met de frequentie van die woordtypen, dus met de woordtekens in de tekst. Een extreem voorbeeld kan dit duidelijk maken: Stelt men voor om de woorden „het” en „zijn” (bezitt. voornmw.) te schrijven als „'t” en „z'n” dan worden daarmee slechts 2 woordtypen van spelling veranderd. Stelt men anderzijds voor om de „ei” overal als „ij” te schrijven, dan worden daarmee duizenden woorden van spelling veranderd. Het aantal woorden in een Nederlandse tekst echter dat door de eerste spellinghervorming wordt veranderd bedraagt 3,8%, door de tweede 2,4%. Het heeft dus weinig zin te spreken over de „ingrijpendheid” van een spellingmaatregel wanneer men er niet bij zegt of men het effect op de woordtypen of op de woordtekens bedoelt.

In het eerste hoofdstuk van haar rapport ¹ schrijft de commissie voor de spelling van de bastaardwoorden: „Tenslotte moet worden opgemerkt, dat de commissie de woordfrequentie om meer dan één reden heeft afgewezen als leidend beginsel bij de nederlandsing van de spelling van de bastaardwoorden. In de eerste plaats zijn onvoldoende voorstudies op het terrein van de frequentie van bastaardwoorden verricht. Het is volstrekt onmogelijk in dit tekort te voorzien zonder dat dit een vertraging van jaren met zich mee zou brengen. In de tweede plaats is de woordfrequentie een te sterk wisselende grootte om daarop een voor tientallen jaren geldende spellingregeling te kunnen baseren.”

De eerste reden is maar al te waar. De tweede reden lijkt minder doorslaggevend, als men bedenkt dat ook de andere criteria voor bastaardwoorden, door de commissie genoemd, sterk met de tijd zullen wisselen, en zeer waarschijnlijk in hoge mate met de woordfrequentie correleren. In feite is, door de eerste reden, weinig over de constantie van woordfrequenties in het algemeen bekend. Maar het lijkt toch niet onmogelijk een zekere drempelwaarde voor de frequentie aan te geven waarboven een vreemd woord als een bastaardwoord kan worden beschouwd.

Om een kwantitatieve indruk te krijgen van het effect van de in ¹ voorgestelde spellingregels op de woordtekens hebben wij de woordtekens uit tien Nederlandse kranten van dezelfde dag uit 1956, zoals die geteld werden in ² vergeleken met de regels uit ¹, en wel zó dat de effecten van de tientallen regels afzonderlijk berekend werden.

Verschillende moeilijkheden doen zich hierbij voor, voornamelijk als gevolg van tekortkomingen in ¹ en ². De preciese bedoelingen van ¹ zullen pas duidelijk worden wanneer een nieuwe woordenlijst op grond daarvan wordt opgesteld. De woorden in ²

¹ Rapport van de Nederlands-Belgische commissie voor de spelling van de bastaardwoorden, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1967.

² J.Th.M.van Berckel e.a., Formal Properties of Newspaper Dutch, Mathematical Centre Tract no. 12, Amsterdam 1965.

zijn niet altijd gespeld volgens de in 1956 bestaande voorkeurspelling (er komen b.v. drukfouten in voor). Zolang de uitspraak niet is vastgelegd kan van een aantal woorden in ² de volgens ¹ veranderde spelling niet bepaald worden (zie b.v. § 3, regel 28).

Al deze moeilijkheden maakten het onmogelijk het effect van ¹ op ² formeel te bepalen. We hebben daarom de – geheel formeel werkende – computer alleen kunnen gebruiken om woorden die wellicht voor verandering in de spelling in aanmerking komen uit de lijst te lichten. Uit de alfabetische lijst van 9380 woordtypen (44299 woordtekens) werden hiertoe automatisch de woorden (met hun frequenties) gelicht die:

eindigen op een e

eindigen op ieen

ae bevatten

eau bevatten

y bevatten

oe bevatten

oi bevatten

ou bevatten

u bevatten niet als onderdeel van tweeklank en niet volgende op een q

ue bevatten, niet volgende op een q

c bevatten, niet gevolgd door h

h bevatten, niet voorafgegaan door c

gn bevatten, volgende op o of a

q bevatten

x bevatten

apostrof bevatten

ee bevatten, niet aan eind van woord

isch bevatten

rn bevatten, voorafgegaan door aa, ee of oo

en bevatten, niet aan uiteinden van woord

ss bevatten, niet aan uiteinden van woord

Achtereenvolgens worden bekeken: de verandering in de spelling van de klinkers (§ 2), de medeklinkers (§ 3), de tussenletters, het koppelteken en het weglatingsteken (§ 4), en de voorstellen die in Nederland wijziging van de spellingwet vereisen (§ 5). De veranderde Engelse woorden zijn te vinden in § 6, en § 7 geeft de conclusie. De voorgestelde nieuwe regeling van het gebruik van hoofdletters kon helaas niet behandeld worden daar deze in onze lijst vervangen werden door kleine letters.

§ 2 *De klinkers*

In hoofdstuk II A van ¹ doet de commissie 19 voorstellen over de spelling van de klinkers. In ons materiaal vonden wij hierbij de volgende aantallen:

1. ae wordt e(e).

In de lijst van woorden met ae werden slechts 2 typen, 2 tekens aangetroffen waar deze regel toepasselijk is (beide afkomstig van „propaedeutisch”).

2. geen wijziging voorgesteld.
3. au wordt o.

Deze regel geldt alleen voor „chauffeur” dat met 2 typen en 4 tekens optrad (zie ook § 3. 27).

4. eau wordt o.

We vonden 7 typen, 14 tekens, alle afkomstig van de woorden „bureau” en „niveau”.

5. é(e) wordt ee.

11 typen, 18 tekens, waarvan 8 typen, 13 tekens al om andere redenen in spelling gewijzigd werden. In alle gevallen eindigden de woorden op een enkele é.

6. er wordt ee.

Alleen „diner” kwam met 3 tekens voor.

7. geen wijziging voorgesteld.

8. i, ie, y.

De kwantitatief belangrijkste wijziging hierbij komt door het als *ies* schrijven van het achtervoegsel *isch*; deze wordt echter in § 5. 3. geboekt omdat ze wetswijziging vereist.

Van de woorden met „y” (die ook in regel 19 en 44 ter sprake komen) bleken er 26 typen, 45 tekens, als „ie” te worden uitgesproken. Hiervan worden volgens het voorstel 25 typen, 43 tekens met „i” gespeld, en 1 type, 2 tekens („jury”) met „ie”. Voor de als „i” of „ie” uitgesproken y verwijzen we naar regel 19.

9. oe wordt e.

Kwam in ons materiaal niet voor.

10. oe wordt eu.

Alleen het woord „oecumenisch” (1 teken) dat al om 2 andere redenen werd gewijzigd, komt in aanmerking.

11. geen wijziging voorgesteld.

12. oi wordt oo.

Kwam in ons materiaal niet voor.

13. ou wordt oe.

Dit vertoonde zich in 14 woordtypen, 19 woordtekens.

14. geen wijziging voorgesteld.

15. u wordt oe.

Alleen „darul-islam” kwam in aanmerking (1 teken).

16. u wordt uu.

Dit geval deed zich niet voor.

17. ue wordt u.

Ook dit geval werd niet aangetroffen.

18. ui wordt wie.

De woorden „biscuit” en „etui” kwamen in onze tekst niet voor.

19. y wordt i.

21 typen, 40 tekens (zie ook regel 8).

In totaal zijn, rekening houdende met dubbeltellingen, door verandering in de schrijfwijze van de klinkers 84 typen, 145 tekens veranderd. De belangrijkste groep is die van de woorden met „y”, de andere groepen zijn bijna verwaarloosbaar in omvang.

Van de 84 typen, 145 woordtekens waarvan de spelling in klinkers gewijzigd werd,

zijn er 45 typen, 68 tekens die reeds om een reden, geen verband houdende met klinkers, een andere spelling kregen.

Relatief gesproken: 0,9 % van de typen, en 0,3 % van de tekens ondervindt verandering in de klinkers.

§ 3 Medeklinkers

In hoofdstuk II B van ¹ doet de commissie 25 voorstellen over de spelling van de medeklinkers. In ons materiaal vonden wij hierbij de volgende aantallen:

20. c wordt k.

Dit voorstel levert de grootste groep gewijzigde woorden, zowel qua typen als qua tekens: 330 typen, 699 tekens. De gemiddelde frequentie van de woorden in deze groep is, op die van de *isch*-groep na, groter dan van de andere grote groepen.

21. c wordt s.

Deze groep is de tweede in grootte: 147 typen, 294 tekens.

22. cc, cqu wordt kk.

cqu kwam niet voor en cc werd al bij regel 20 beschouwd.

23. ck wordt k(k).

Dit geval deed zich niet voor.

24. cc wordt ks.

Dit werd reeds in regels 20, 21 beschouwd.

25. cch wordt ch.

Kwam niet voor.

26. cqu wordt kkw.

Kwam niet voor.

27. ch wordt sj.

Van de 11 woorden die de commissie noemt kwam alleen „chauffeur” voor: 2 typen, 4 tekens (zie ook § 2. 3).

28. ch wordt k.

Dit hangt af van de uitspraak en kon dus niet berekend worden. De spelling met *ch* blijft echter steeds bestaan.

29. geen wijziging voorgesteld.

30. gn wordt nj.

Wij vonden 4 typen, 5 tekens, die allen reeds om andere redenen van spelling veranderen.

31. h verdwijnt.

Wij vonden 37 typen, 87 tekens waarin de „h” verdwijnt. Hiervan zijn 5 typen, 51 tekens op rekening van de woorden „althans”, „thans” en „thuis” die in § 5. 5 behandeld worden, daar het geen bastaardwoorden betreft. Van de overige volgde in 29 typen, 33 tekens de h op een t; „ph” komt in regel 34 ter sprake.

32. geen wijziging voorgesteld.

33. ill wordt lj.

De woorden „canaille” en „rapaille” kwamen in het materiaal niet voor.

34. ph wordt f.
Hoewel reeds ingevoerd voor ons materiaal in druk verscheen doet zich dit geval nog in 3 typen, 3 tekens voor.
35. qu wordt k(w).
11 typen, 20 tekens, waarbij in 1 type, 4 tekens, de „qu” in „k” veranderde, de andere in „kw”.
36. rh wordt r.
Kwam niet voor (zie regel 31).
37. s wordt z.
102 typen, 187 tekens. Opvallend is dat hiervan 32 typen, 51 tekens afkomstig zijn van werkwoorden op *-iseren* en bijbehorende *nominalisaties*.
38. sc wordt s(s) of sk.
Reeds beschouwd in regel 20 en 21.
39. t wordt s.
De regel: na k of p wordt de als s uitgesproken t een s is enigszins misleidend, daar in bijna alle gevallen deze wijziging optreedt bij een t die volgt op een c, die door regel 20 k wordt. In totaal bleken 34 typen, 59 tekens in aanmerking te komen, verdeeld in:
ct	23, 42
kt	9, 15
pt	2, 2
40. th wordt t.
Al beschouwd bij regel 31.
41. w wordt v.
Dit werd alleen aangetroffen in Slavische leenwoorden, en wel in 12 typen, 42 tekens, bijna alle afkomstig van samenstellingen met „sowjet –”.
42. x wordt ks.
41 typen, 51 tekens, waarvan 24 typen, 28 tekens afkomstig van „ex” (niet in de betekenis „voormalig”).
43. xc wordt ks(k).
xc wordt ks deed zich voor in 2 typen, 2 tekens, en werd geteld bij de effecten van regels 21 en 42.
xc wordt ksk deed zich in één geval voor („exclusief”) en werd al geteld bij regels 20 en 42.
44. y wordt j.
Kwam niet voor.

Totaal werden, rekening houdend met dubbeltellingen, 624 typen en 1240 tekens gewijzigd door voorstellen inzake medeklinkers. De c is hierbij betrokken voor 76% van de typen en 80% van de tekens.

Relatief gesproken: 6,7% van de typen, en 2,8% van de tekens ondervindt verandering in de medeklinkers.

§ 4 De tussenletters, het koppelteken en het weglatingsteken

In hoofdstuk III doet de commissie voorstellen over de spelling van de tussenletters in

samenstellingen en afleidingen, het koppelteken en het weglatingsteken (de apostrof). De voorstellen over de verdeling van de woorden in lettergrepen en het gebruik van hoofdletters worden hier niet behandeld.

4.1. De tussenletter n.

In 82 typen, 104 tekens verdwijnt de tussenletter n. Opvallend is dat deze praktisch alle alléén op dit punt van spelling veranderen, terwijl bij de groepen exclusief de tussenlettergroepen 21 % van de typen en 22 % van de tekens om méér dan een reden van spelling verandert.

4.2. De tussenletter s.

In 14 typen, 16 tekens verdwijnt de tussenletter s. Ook hier is dit praktisch altijd de enige reden tot wijziging.

4.3. Het koppelteken en de apostrof.

De vervanging van de apostrof door het koppelteken als gevolg van voorstel III B vond geen voorbeelden in ons materiaal.

Wel werden 21 typen, 37 tekens, gevonden, waarin volgens III C de apostrof verdwijnt. Hiervan kunnen vermoedelijk worden toegeschreven aan:

genitieven: 9 typen, 14 tekens

meervouden: 11 typen, 21 tekens

verkleinwoorden: 1 type, 2 tekens

Een moeilijk geval vormde de genitief „Fry's” die we niet als „Fries” wilden schrijven. De verdubbeling van het vocaalteken werd niet als wijziging in de klinkers geteld.

Relatief gesproken: 1,2 % van de typen, en 0,4 % van de tekens ondervindt verandering in tussenletters of apostrof.

§ 5 De voorstellen die een wijziging van de spellingwet vereisen.

In hoofdstuk IV doet de commissie enige voorstellen die in Nederland wijziging van de spellingwet vereisen.

5.1. ee wordt e.

In 4 typen, 28 tekens (voornamelijk afkomstig van „tweede”) vond deze wijziging plaats.

5.2. ieën wordt iën.

Dit beïnvloedde 4 typen, 6 tekens.

5.3. isch wordt ies.

Een belangrijke groep: 92 typen, 273 tekens (de grote groep met de hoogste frequentie per woord).

5.4. rn wordt ren.

Geen gevallen aangetroffen.

5.5. th wordt t.

De woorden „althans”, „thans” en „thuis” leverden 5 typen, 51 tekens op (zie § 3 regel 31).

5.6. ss wordt s.

In de lijst woorden voor § 4. 2. werden geen toepasselijke gevallen gevonden.

In totaal beïnvloeden de voorstellen uit hoofdstuk iv 105 typen, 358 tekens, waarvan het merendeel op rekening van *-isch* komt.

Relatief gesproken: 1,1 % van de typen, en 0,8 % van de tekens vereisen wijziging van de spellingwet.

§ 6 *De Engelse woorden*

Voor een klein aantal Engelse woorden stelt de commissie in ia.4 spellingswijziging voor. In ons materiaal vonden we, de keuze blijft subjectief, de volgende 5 woorden:

opleidings- en trainingsmogelijkheden
regencap
spoorrails
tanks
tram

In totaal 5 tekens

§ 7 *Conclusies van het onderzoek*

Rekening houdend met dubbeltellingen vinden we dat door alle voorstellen tezamen (behoudens de regeling voor de hoofdletters) 8,9 % van de woordtypen en 3,8 % van de woordtekens van spelling verandert.

Ter vergelijking: de woordtekens met „ei”, „ij”, „ou”, „au” vormen resp. 2,4%, 6,8%, 0,4% en 1,5% van een Nederlandse tekst.

In een krantentekst van 1000 woorden (1 kolom) veranderen 38 woorden van spelling, waarvan 16 doordat een *c k* wordt, 7 doordat een *c s* wordt, 6 doordat de uitgang *-isch* als *ies* wordt geschreven, 4 doordat een *s* tussen klinkers een *z* wordt, en 2 doordat in een samenstelling de tussenletter *n* verdwijnt. Voor 8 van deze woorden is wijziging van de spellingwet vereist.

Doordat tellingen aan ander materiaal ontbreken is niets te zeggen over de meer algemene geldigheid van deze conclusies over krantentaal. Wel lijkt het aantal bastaardwoorden in krantentaal hoog te zijn in verhouding tot teksten van andere soort.